

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Година IV

Октобар — Децембар 1956

Број 4

УГОВОР О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ У КОРИСТ ТРЕЋЕГ У СВЈЕТЛУ ОДРЕДАБА ЗАКОНА О НАСЉЕЂИВАЊУ

Законом о насљеђивању регулисана је једна врста уговора који по својој садржини не би спадао у оквир насљедног него у оквир имовинског односно облигационог права. Мислимо на уговор „којим се један уговорник обвезује да издржава доживотно другог уговорника, или неко треће лице, а у коме други уговорник изјављује да му оставља сву своју имовину или један њен дио у насљеђе“ (чл. 122, ст. 1). Иако је реч о остављању имовине у насљеђе односно о уговору који би с обзиром на своју садржину имао карактер насљедноправног уговора, ипак закон одмах изрично одређује да то „није уговор о насљеђивању, него уговор о отуђењу уз накнаду свих непокретних ствари, које припадају примаоцу издржавања у вријеме закључења уговора, или одређеног дијела тих ствари, чија је предаја даваоцу издржавања одложена до смрти примаоца издржавања (уговор о доживотном издржавању).“

Законско регулисање овог уговора услиједило је због чињенице што је, без обзира на непостојање изричних прописа односно правних правила, већ било уобичајено закључивање оваквих споразума у разним дјеловима наше државе (1), и што је за дотада прилично неуједначену судску праксу у тој материји требало осигурати законску основу. Али због свог начелног става о непризнавању насљедноправног уговора као основа за насљеђивање (2), закон није могао дати овом уговору назив адекватан његовој садржини, тј. назив уговора о насљеђивању, него га је, давши му посебну интерпретацију — („уговор о отуђењу“), сврстао у другу категорију имовинских уговора давши му назив уговора о доживотном издржавању.

Међутим, иако закон овај уговор назива уговором о доживотном издржавању, ипак његовим одредбама није регулисан уговор о доживотном издржавању као правна установа у цјелини, тј. као по-

(1) Види „Објашњења“ Закона о насљеђивању, издање „Архива“, Београд, 1955, стр. 142.

(2) Чл. 108 Закона о насљеђивању: „Ништав је уговор, којим неко оставља своју заоставштину или њен део своме саговорнику или трећем лицу“.

себна категорија уговора који се иначе може појавити у разним могућим видовима, него само ону врсту уговора којим се, како је речено, за преузету обавезу издржавања оставља у наслеђе одређена имовина или један њен дио. Према томе и правила односно начела садржана у Закону о наслеђивању о уговору о доживотном издржавању (глава IV, раздио III) односе се само на овај специфичан уговор, укључујући ту дакако и друге уговоре који се сматрају као уговори о доживотном издржавању, тј. уговоре „којима је уз обећање наслеђства последије смрти уговорена заједница живота или заједница имања или да ће један уговорник чувати и пазити друго, имање му обрађивати и последије смрти сахранити, или што друго у истом циљу“ (чл. 121, ст. 6). За све друге врсте уговора о доживотном издржавању (напр. уговори уз предају имовине за живота контрахента) подразумевајући и уговор о доживотном издржавању закључен приликом уступања и расподјеле имовине од стране предака његовим потомцима правним послом међу живима (чл. 111 и 116), с обзиром да Закон о наслеђивању нема ближих прописа о овом уговору, важе правила грађанског права, као што ће та правила важити и за овај уговор, уколико Закон о наслеђивању нема изричних одредаба, што нарочито важи за уговор о доживотном издржавању трећег лица (уговор о доживотном издржавању у корист трећег), како ћемо то ниже показати.

Рјешење како је дато у нашем Закону о наслеђивању о уговору о остављању имовине у наслеђе уз накнаду за издржавање несумњиво је оригинално и јединствено, у чему се наш правни систем разликује од многих, нарочито буржоаских система. Тако се по швицарском праву, које посебно третира уговор о доживотној ренти, а посебно уговор о доживотном издржавању, уговор којим се давалац доживотног издржавања поставља као наслеђник примаоца издржавања, сматра наплатним наслеђноправним уговором за који важе одредбе о наслеђним уговорима уопће, посебно о форми уговора и уговорној способности оставиоца, дакако уз одговарајуће одредбе које се односе на уговор о доживотном издржавању (3).

Аустриско грађанско право познавало је уговор о доживотној ренти, односно уговор о доживотном издржавању као правни посао међу живима, по којем за преузету обавезу од стране даваоца ренте (издржавања) прималац издржавања даје одређену своту новца или другу имовинску вриједност. Међутим, уговори о доживотној ренти и о доживотном издржавању нису били посебно регулисани, него су третирани јединствено с тим што се разлика између једног и другог састојала у томе, што је доживотна рента као периодична чинидба, било да је уговорена у новцу или каквом другом имовинском давању, морала бити унапријед одређена и фиксирана, док је код доживотног издржавања чинидба даваоца издржавања зависила од

(3) Чл. 521, т. 2, швицарског облигационог права; Oser: Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch, Das Obligationenrecht, Zürich, 1915, уз чл. 521; Guhl: Das Schweizerische Obligationenrecht, 1. Hb., 2. Aufl., 1936, § 58 II, под а.

промјенљивих потреба примаоца издржавања (4). Аустриском праву непознат је, међутим, уговор о доживотном издржавању постављањем даваоца издржавања за наследника примаоца издржавања, јер је по аустриском грађанском праву уговор о наслеђу био могућ само између брачних другова, а састојао се у изјави једне уговорне стране о остављању наслеђа другој страни и од прихвата ове изјаве од стране другог саговорача (5).

У том погледу ни Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију није се разликовала од Аустриског грађанског законика, на чијој је подлози уосталом она и рађена (види § 1230 и сл.).

Законом о наслеђивању није ближе одређено шта све спада под појам издржавања као ни то како се и када односно у којој мјери издржавање има давати. Питање је, дакле, да ли се издржавање има давати у новцу или натура, а у овом посљедњем случају, да ли у домаћинству даваоца издржавања, да ли обухвата и стан, а у погледу мјере издржавања, да ли се има равнати према потреби примаоца издржавања и да ли је одлучна искључиво та потреба или се имају узети у обзир и могућности даваоца издржавања, односно вриједност имовине која се оставља у наслеђе даваоцу издржавања. У вези с овим Закон нам даје индикацију само у погледу уговора којим је уз обећање наслеђства уговорена заједница живота (чл. 122, ст. 6). По томе што је реч о заједници живота намеће се закључак да је у овом случају у питању издржавање у натура и то у правилу у кућанству даваоца издржавања, како то обично и бива у сељачким породицама код којих најчешће долази до овог уговора (6).

У другим случајевима сматрамо да контрахенти сами могу уговором одредити начин издржавања. Иначе ваља узети да важе правила грађанског права, односно да долази у обзир аналогна примјена наших позитивних прописа о законском издржавању (о међусобној дужности издржавања одређених сродника по Основном закону о односима родитеља и деце).

Како је већ наведено, уговор о остављању имовине у наслеђе за доживотно издржавање сматра се по закону теретним уговором о отуђењу непокретних ствари које припадају примаоцу издржавања у часу закључења уговора. Сматрамо да се под одређеним дијелом некретнине подразумјева не само њен идеални дио, него и један или више појединих индивидуално одређених некретнина (напр. одређена зграда, земљишта и сл.). Ово нам се чини исправним самим по себи, а и стога што по закону није искључено остављање и у на-

(4) § 1284—1287 Опћег грађанског законика; Рјешидба Врховног судишта у Бечу бр. 8941 од 22 септембра 1893 С XII 69; Krainz-Pfaff-Ehrenzweig: System des öster. allgem. Privatrechts, 1920, стр. 514 и сл.; Сепулић: Систем опћег прив. права, стр. 504.

(5) §§ 602, 1249—1254 Опћег грађанског законика.

(6) Види о томе Krainz: о. с. § 387 III и VI; Oser: о. с. уз чл. 524; Guhl: о. с. исто мјесто под с.

сљеђе једне или више одређених ствари (чл. 84, ст. 3) и што у закону није употријебљен термин, који би упућивао искључиво на идеални дио (7).

Предмет уговора односно отуђења могу бити и покретне ствари, али само у два случаја: 1) ако су изрично и појединачно наведене у уговору; и 2) ако служе за употребу и искоришћавање некретнина, као што су пољопривредне справе и алати и стока. Овакве покретне ствари правно се изједначају са некретнином (чл. 122, ст. 2), што значи да слиједе правну судбину некретнина које су предмет уговора. Пољопривредне справе, алати и стока наведени су у закону само примјера ради, те према томе није искључено да и друге покретне ствари могу бити обухваћене уговором као ствари које имају правну природу некретнина, само под условом да служе за њену употребу и коришћење (8). Међутим, у погледу ових покретних ствари може се поставити питање да ли и за њих важи она одредба закона према којој се отуђење односи само на некретнине које припадају примаоцу издржавања у вријеме закључења уговора, тј. да ли су уговором обухваћене само такве покретне ствари, које припадају примаоцу издржавања у вријеме закључења уговора или се има узети да се подразумевају и покретнине ове врсте које му припадају у часу предаје некретнине даваоцу издржавања тј. у часу смрти примаоца издржавања. По нашем мишљењу разлози за правно изједначавање ових покретних ствари са некретнином којој служе јесу првенствено економски, што значи омогућавање употребе и коришћења некретнине од стране даваоца издржавања, а та могућност за даваоца издржавања одлучна је управо у часу предаје имовине, јер није искључено да до тог часа покретнине, које су иначе у моменту закључења уговора служиле за употребу (коришћења) некретнине постану неупотребљиве због истрошености, нестану или буду уништене, а онда замјењене новим покретним стварима исте врсте или таквим које служе истом циљу. Уосталом, ако ове покретне ствари сматрамо као пертиненцију некретнине, онда као такве ваља сматрати управо оне ствари које служе некретнини у часу предаје даваоцу издржавања. Дакако да постоји могућност разних злоупотреба на штету даваоца издржавања, али то није искључено и када узмемо као одлучан час закључење уговора о доживотном издржавању.

У погледу форме уговора о доживотном издржавању закон поставља правило: 1) уговор мора бити састављен у писменом облику и 2) мора бити овјерен од стране судије (чл. 122, ст. 4) Према томе, уговор о доживотном издржавању закључен ма у коме другом облику не би важио нити би производио какве правне посљедице. То исто важи, ако не би био овјерен од судије него од неког другог

(7) Види чл. 521/I швицарског облагационог права; Guhl: наведено мјесто, II.

(8) По швицарском праву протучинидба за издржавање може се састојати и у одређеној своти новаца, цесији тражбине или преузимању дуга.

судског службеника који је иначе овлаштен на овјеравање исправа, па макар то био и службеник са правном спремом. Поготово не би важила овјера извршена од стране другог државног органа (народни одбори општина и срезова), који је иначе такођер овлаштен на овјеравање исправа (9). Код овјере уговора од стране судије, која се састоји у овјери потписа односно рукознака контрахената, контрахенти не морају, по нашем мишљењу, бити присутни истодобно. Иако закон говори само о уговору и његовој овјери код суда сматрамо да се изјава странака може ставити и у записник код суда састављен од стране судије, у којем случају дакако не долази у обзир још каква посебна овјера судије (10).

Судија је дужан пригодом овјере прочитати уговор и упозорити уговорнике на његове посљедице (чл. 122, ст. 5). Међутим, ово није претпоставка за ваљаност уговора, него је то само посебна дужност судије, чије пропуштање једино може претстављати повреду те дужности без других посљедица по ваљаност уговора.

У погледу престанка односно модификације уговора дата су врло важна и оригинална ријешења, при чему су суду остављена широка овлаштења у оквиру одређених генералних клаузула. Закон се ограничио на престанак уговора раскидањем, а што се тиче модификације предвидио могућност новог уређења односа међу контрахентима и промјену права примаоца издржавања у доживотну ренту. Раскидање уговора бива или споразумом контрахената или на захтјев једне од уговарајућих страна. Споразумно раскидање уговора одраз је уговорне аутономије и може услиједити и прије и послије започињања извршења уговора (чл. 125, ст. 1). Под извршењем уговора ваља у правилу разумјети извршење односно започињање извршења обавезе даваоца издржавања, јер за примаоца издржавања редовно не постоји обавеза коју би морао извршити за свог живота (предаја имовине као његова накнада за издржавање одлаже се до његове смрти). Изузетно може бити у питању и обавеза коју би прималац имао извршити за свога живота, ако је уговором преузета таква обавеза као нузгредна обавеза (напр. обавеза на осигурање имовине од пожара, поплаве и сл.).

(9) Види Закон о овјеравању потписа, рукописа и преписа („Сл. лист ФНРЈ“, број 105/47, са накнадним измјенама и допунама и прописе донесене на основу овог закона).

(10) По Опћем грађанском законнику није потребна посебна форма за уговор о доживотној ренти односно доживотном издржавању, док је по Предснснои Грађанског законика била предвиђена писмена форма, а за уговор између брачних другова нотаријатски акт (§ 1230, ст. 2). По швицарском праву, било да је реч о уговору уз предају имовине или постављањем даваоца издржавања за наследника примаоца издржавања, тражи се форма која је потребна за уговор о наслеђу, тј. форма предвиђена за јавну изјаву посљедње воље: уговор мора бити сачињен уз учешће два свједока пред одређеним службеним лицем или нотаром или другим лицем које је по кантоналном праву овлаштено на вршење ових послова. Уговорници морају своју вољу истовремено изјавити службеном лицу и исправу потписати пред њим и пред два свједока. Ако је суконтрагент какав завод признат од стране државе, онда је довољна обична писмена форма. — Чл. 522, Осег: о. с. уз чл. 522; чл. 512, 499 и сл. и чл. 907 Швицарског грађанског законика.

Што се тиче начина споразумног раскидања уговора, држимо да раскидање, за разлику од заснивања уговора, може услиједити и неформално. Ово зато што закон не само није изрично предвидио посебну форму за раскидање уговора, него и за то што се не може претпоставити да разлози, због којих је предвиђена посебна форма закључивања уговора, важе и за његово раскидање.

На захтјев једне од уговарајућих странака уговор се може раскинути: 1) ако се односи између уговорника поремете у толикој мјери да њихов заједнички живот постане неподношљив. Ово се, међутим, односи само на уговор којим контрахенти успостављају заједницу живота (чл. 125, ст. 2). При томе није одлучно да ли је и која страна крива за поремећај односа, јер право тражења раскида није ограничено искључиво за невину страну. Према томе, по нашем мишљењу раскид уговора може тражити и крива страна, али ће дакако бити одговорна и за евентуалну посебну штету која услијед тога настане другој страни; 2) када друга страна не извршава своје обавезе (чл. 125, ст. 3). Није потребно да је друга страна крива за неизвршење обавезе, него је довољно да се обавеза објективно не извршава. Али премда закон предвиђа да „свака страна“ може тражити раскидање уговора, сматрамо да то у овом случају не може учинити свака уговорна страна, односно она страна која не извршује обавезе, него само друга страна. То се са сигурношћу може закључити из одредбе закона да се захтјев за раскидање може ставити „ако друга страна не извршава своје обавезе“, што значи да раскидање уговора може тражити само други суконтрагент који са своје стране извршава обавезу или је спреман да је изврши. Али у нашем случају то ће у правилу бити прималац издржавања, јер како смо горе рекли извршење обавезе с његове стране у правилу не долази у обзир за његова живота, осим ако би узели да се као неизвршавање обавезе сматра и располагање имовином (отуђење, оптерећење), која је предмет уговора, а које би располагање прималац издржавања предузео због тога што давалац издржавања своје право није уписао у јавне књиге (чл. 123); 3) када се послије закључења уговора о доживотном издржавању прилике толико промјене да је његово испуњење постало знатно отежано (чл. 126, ст. 1).

У сва три ова случаја захтјев за раскидање поставља се суду, који одлучује о томе да ли се уговор има раскинути, тј. да ли су се за то стекле потребне претпоставке. Да се захтјев има поднијети суду, закон изрично прописује само за случајеве под 1) и 3). Сматрамо међутим да то важи и за случај под 2), јер само суд може ауторитативно и обавезно утврдити да ли друга страна извршава или не извршава своје обавезе. Закон не садржи никакве ближе одредбе о томе када ће се сматрати да су се међу странкама односи пореметили до мјере да је заједнички живот постао неподношљив, односно да су се накнадно прилике толико промјениле да је испуњење уговора постало знатно отежано. Стога остаје да ће то суд цијенити у сваком поједином случају узимајући у обзир све окол-

ности. Али не упуштајући се у ближа разматрања о томе, ваља овдје истакнути да се у науци грађанског права много расправљало и непрестано расправља о утјецају промјењених прилика на закључене уговоре. При томе се углавном узима да промјена прилика, која код самог закључивања уговора мора бити непредвидива, постоји онда, ако се однос између једне и друге уговорне чинидбе (чинидбе и протучинидбе) толико поремети да се чинидба једног контрахента не може више разумно сматрати да одговара вриједности за протучинидбу, која томе контрахенту припада из уговора, односно да су се односи тако промјенили да дужник за своју чинидбу не би добио никакву или сасвим недовољну протучинидбу. Посљедица промјењених прилика јест право на одустајање од уговора односно на његово раскидање, а у неким случајевима и под одређеним претпоставкама и овлашћење судије да може уговор у одређеном смислу измијенити (11). Сматрамо да се, поред уважања других околности, и код нашег уговора о доживотном издржавању може у изложеном смислу цијенити да ли је промјена прилика таква да је испуњење уговора постало знатно отежано. Што се тиче посљедица промјењених прилика, суду су по нашем закону, осим овлаштења на раскидање уговора, остављена друга два врло значајна овлаштења. Наиме мјесто раскидања уговора суд може: а) односе између странака наново уредити; и б) право примаоца издржавања преиначити у доживотну новчану ренту (чл. 126) (12).

Није прецизирано када ће се суд одредити за једно од наведених рјешења, као што се не види ни на који се начин имају наново уредити односи међу странкама. У свему томе остављене су суду слободне руке с тим што мора: „водити рачуна о свим околностима“, да „то одговара једној и другој страни“ (код преиначења издржавања у доживотну новчану ренту). Јасно је међутим да је суд дужан узети у обзир посебне прилике странака и правилно оцјенити њихове обостране интересе, а за раскидање уговора, као крајњу мјеру, одлучити се само ако друкчије уређење односа односно одређивање доживотне ренте не би било у интересу контрахирајућих страна.

У вези са овим освртом на уговор о доживотном издржавању од посебног је интереса размотрити положај трећег лица у оном случају када је уговор закључен у корист трећег лица, тј. када гласи на доживотно издржавање трећег лица. Ми смо видјели да закон такав уговор допушта, и према томе тај уговор треба да производи све правне посљедице уговора познатог под називом угово-

(11) Oser: о. с. стр. 612 и сл., Види Klang: Kommentar zum ABGB, II, 2, стр. 348 и сл. и литературу тамо наведену.

(12) По швицарском облигационом праву (чл. 527/III), кад је због повреде уговорних обавеза однос између контрахента постао неподношљив или кад због друг. важних разлога наставак тога односа буде сувише отежан или немогућ, судија је овлаштен, не само на захтјев једне стране него и по службеној дужности, мјесто потпуног раскида уговора о заједници живота икинути и примаоцу издржавања као накнаду за то одредити доживотну ренту. — Oser: о. с. уз чл. 527; Guhl: о. с. II/1.

ра у корист трећег лица, тј. уговора којим се једна уговорна страна — промитент — обвезује другој страни — стипуланту, промисару — да ће одређену чинидбу из уговора, напр. исплату извјесне своте новца, предају одређене ствари и сл., извршити трећем лицу — кориснику или бенефицијару. При томе правни положај трећег лица, које иначе уопће не учествује у закључивању уговора а често ни не зна за њега, може бити двојак: а) треће лице не стиче уговором никакво право, него само овлашћење да прими чинидбу. Извршење чинидбе трећем лицу може тражити од дужника само стипулант (тзв. неправи уговор у корист трећег, уговор о испуњењу трећем, *Vertrag auf Leistung an Dritte*); б) трећи стиче самостално право да непосредно тражи испуњење чинидбе од дужника (прави уговор у корист трећег, *Vertrag zugunsten Dritter*) (13).

Међутим, осим начелног допуштања уговора о доживотном издржавању у корист трећег, закон не садржи никакве друге прописе којима би био одређен положај саговорника и трећег лица. С обзиром на овакво стање, а пошто уговор у корист трећег као посебни тип уговора није регулисан нашим позитивним правом, може се са сигурношћу извести двоструки закључак: 1) да је интенција закона да за уговор о доживотном издржавању у корист трећег лица и према томе за правни положај контрахента и трећег лица треба да важе правила грађанског права о уговору у корист трећег, па могли би рећи, правила која су опћенито прихваћена у модерној правној науци о уговору у корист трећег; 2) да су с друге стране прописи закона о наслеђивању о уговору о доживотном издржавању примјенљиви и на уговор о доживотном издржавању у корист трећег лица, те да управо због тога законом о наслеђивању није било потребно доносити никакве друге прописе о овом уговору. Што се тиче првог закључка, поставља се за наше прилике одмах питање која су то правна правила грађанског права која би се односила на уговор у корист трећег лица уопће и за која би се према томе могло узети да важе и за уговор о доживотном издржавању у корист трећег лица. Као и стара Југославија, и наша нова држава наслиједила је различите грађанскоправне системе који су били на снази на разним подручјима државе. Ти се системи углавном базирају на старом Аустријском опћем грађанском законнику који је или непосредно био примјењиван на одређеном подручју или је био, и то само дијелом, преузет и адаптиран на другом подручју (Српски грађански законик). Познат је спор о томе да ли је по аустријском грађанском праву (по Опћем грађанском законнику прије његових новела) уговор у корист трећег био уопште могућ. Може се рећи да се најприје готово опћенито сматрало да је овакав уговор, с обзиром на пропис § 881 („Изван случајева установљених у закону нико не може за другога обећавати нити обећање прихватити...“), недопустив. Очи-

(13) Krainz: о. с. § 319, I; Klang: о. с. уз § 881, III и IV; Tuhr/Siegewart: Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, 2. Halbb. 1944 § 82, I.

гледно је при том било од утјецаја и начело римског права *alteri stipulari nemo potest*. Међутим, већ доста рано у теорији су се појавила супротна мишљења, а нарочито је снажно и одлучно бранио правну ваљаност уговора Унгер (*Verträge zu Gunsten Dritter*, Jena, 1869). Исто тако је и судска пракса врло рано признала вјеровнику — промисару право да тужбом може тражити од дужника — промитента извршење чинидбе трећем лицу, на коју се уговором обвезао (14). Ово је питање за аустриско грађанско право било дефинитивно ријешено и законодавним путем, тзв. Трећом новелом Опћег грађанског законика из 1916 којом је измијењен § 881 и изрично признат уговор у корист трећег као ваљан правни акт и то како неправилно тако и прави уговор у корист трећег. Да ли је у питању прави уговор у корист трећег, то по Новели зависи од споразума контрахената, односно од природе и сврхе уговора, а у сумњи се узима да трећи стиче самостално право ако чинидба иде управо („поглавито“) њему у корист. Све ово важи и за час, у којем треће лице стиче право, с тим да у случају предаје неког имовинског добра, уколико није друкчије уговорено, трећи стиче право часом предаје имовине промитенту. Даље је важно начело да трећи стиче право без прихвата или приступа, па и без обавјештења, али му с друге стране припада право одбити намјену, у којем случају се сматра као да право није ни стекао. Тада промисар у правилу може тражити испуњење чинидбе самом себи, а некада (напр. код уговора о животном осигурању и возарског уговора) може као корисника назначити друго лице (15). Иначе се узима да се уговор гаси због нескривљене немогућности испуњења (16). На исти начин као у Новели рјешено је питање уговора у корист трећег и Предосновом Грађанског законика (§§ 868, 869).

Када се зна да је Трећа новела важила само на једном дијелу подручја наше државе (Словенија, Далмација), можемо се питати да ли новелирана правила о уговору у корист трећег важе и за наше читаво државно подручје. Многи сматрају да правила новелираног Опћег грађанског законика важе само на оном дијелу подручја наше државе, на којем су новелирани прописи били раније на снази. Други мисле обратно и то са разном аргументацијом. (Новеле су блиске савременој правној науци, правно јединство за читаво подручје државе, правна правила старих закона значе само начелну примјену појединих института и за то нужна примјена свих правних правила бивших закона на подручју наше државе.) (17).

Ми држимо да се с правом може одговорити да ова правила важе за читаво наше државно подручје. Ако Закон о насљеђивању

(14) Krainz: о. с. § 319, I; Klang: о. с. уз § 881, III; A. Ehrenzweig: Die sogenannten Zweigliedrigen Verträge, 1895, стр. 76 и сл.; С. Јакшић: Облигационо право, општи дио, Сарајево 1953, стр. 153 и сл.

(15) Klang: о. с. § 881, V. § 882, I; Krainz: о. с. исто мјесто; Јакшић о. с. стр. 156—157.

(16) Oser: о. с. § 83, VI.

(17) Види дискусију о овом питању приказану у часопису „Наша законитост“, бр. 3/53.

изрично допушта као правно ваљан уговор о доживотном издржавању у корист трећег, онда се нужно мора узети да наше позитивно право усваја и прихваћа уговор у корист трећег као правни институт и да, пошто у закону нема ближих прописа не само о уговору у корист трећег, него и о уговору о доживотном издржавању у корист трећег, у смислу и оквиру прописа Закона о неважности правних прописа донесених прије 6 априла 1941 и за вријеме непријатељске окупације, треба и за један и за други уговор да важе правила грађанског права о уговору у корист трећег. Та правила за наше право без сумње су правила Новеле, којом је овај уговор ближе одређен, углавном на подлози идеја и начела већ формулисаних у другим савременим законодавствима (нарочито њемачком и швицарском) (18) и усвојеним у новој правној теорији. Ваља нарочито истакнути да наша правна теорија опћенито усваја уговор у корист трећег, при чему се може са сигурношћу закључити да се она, поред тога што у погледу овог уговора иде упоредо са тековинама модерне правне науке, посебно ослања на правна правила која произлазе из новелираног Опћег грађанског законика односно Предоснове (19). Штавише сматра се да је уговор у корист трећег могућ и по Српском грађанском законнику иако у њему нема прописа о овом уговору (20). За развој овог института интересантна је чињеница, да је још француски Code civil уз одређене услове признао овакав уговор правно допустивим и да је односни пропис Француског грађанског законика у француској правној теорији широко тумачен (21).

Али сада, када смо видјели да изложена правила грађанског права о уговору у корист трећег треба да важе и за уговор о доживотном издржавању у корист трећег у смислу одредаба Закона о на-

(18) По Њемачком грађанском законнику (§§ 328—335) за питање да ли на основу уговора припада трећем лицу самосталан и непосредан захтјев на испуњење чинидбе од промитента, одлучна је садржина уговора, а иначе се то има просудити по свим околностима, а посебно из сврхе уговора. Све ово важи и за час настанка права трећег лица, тј. да ли одмах закључењем уговора или само под одређеним претпоставкама, као и да ли контрахентима припада право раскидања и измјене уговора без пристанка трећег лица (§ 328).

Ни швицарско право не садржи битно друкчије рјешење. По овом праву уговор у корист трећег постоји и онда ако, недостатку изражене воље контрахирајућих страна (Willensmeinung), то одговара обичају, тј. ако се ради о таквом уговору односно о таквом случају да се у животу и промету обично и редовно узима да трећем лицу припада право на тужбу или ако то произлази из свих околности и сврха уговора, а нарочито ако уговорена чинидба јасно иде у корист трећег лица (Види: Oser: Kom. zum Schweizer. Zivilgb. das Obligationenrecht, 1915, уз чл. 112, IV; Tuhr: Algem. Teil des Schweizer. Obligationenrechts, 2. Halbb, 1944, § 82, III). Даљња важна правила швицарског права о уговору у корист трећег јесу: 1) трећи стиче право одмах, ако уговором није што друго одређено. У сумњи се узима да стиче одмах; 2) право трећег може бити опозиво и неопозиво било раскидањем уговора од стране контрахената или укидањем права трећег лица. Међутим, уколико уговором или посебним прописом није за поједине врсте уговора (напр. уговор о животном осигурању) није друкчије одређено, ово више није могуће од оног часа када трећи саопшти промитенту да се хоће користити својим правом.

(19) Јакшић: о. с. стр. 154 и сл.; М. Константиновић: Облигационо право, 1953, Београд, предавања према биљешкама В. Капора.

(20) Аранђеловић: Основи облигационог права, Општи део, 2 изд., Београд, 1936, стр. 82 и 83.

(21) Code civil: чл. 1121, 1165.

слеђивању, треба да размотримо какав је правни положај трећег лица који произлази из одредаба Закона о наслеђивању и правила грађанског права о уговору у корист трећег. Напосе да ли су одредбе Закона о наслеђивању свугдје примјенљиве и на уговор о доживотном издржавању у корист трећег, односно да ли је закон у том правцу непотпун. Ми ћемо показати да такве непотпуности постоје и да се одражавају на неколико важних питања. У првом реду могло би се поставити питање да ли наш закон има у виду неправи или прави уговор о доживотном издржавању у корист трећег. Сматрамо да не може бити сумње да је у питању прави уговор у корист трећег и то без обзира, да ли је то у уговору изрично наведено или није. Ми смо видјели да по правилима грађанског права ваља узети да постоји прави уговор у корист трећег не само ако су се у том смислу контрахенти сагласили, него и ако то произлази из природе и сврхе уговора, односно ако је реч о чинидби која у својој суштини претставља корист за трећег и која је несумњиво у његовом интересу. Према томе, а с обзиром да је сврха уговора о доживотном издржавању у корист трећег обезбјеђење једне виталне потребе трећег лица и да чинидба (издржавање) дужника као таква претставља за трећег несумњиву корист односно интерес, очигледно је да је закон имао у виду прави уговор у корист трећег.

Што се тиче времена, од када трећем припада право на издржавање, сматрамо, опет с обзиром на природу и сврху чинидбе, да нема сумње да трећи стиче право одмах, тј. перфекцијом уговора о доживотном издржавању. Међутим држимо да су странке овлаштене да овај термин уговором одреде и друкчије (22). У сваком случају овај момент је одлучан и за питање раскидљивости уговора односно опозивости намјене трећем лицу, јер се од часа у којем је корисник стекао право уговор не може раскинути ни измијенити без његова пристанка (23).

Видјели смо да се у случају одбијања чинидбе од стране трећег по правилима грађанског права сматра као да трећи није ни стекао право. Исто тако видјели смо и правне посљедице одбијања. Сматрамо, међутим, да за уговор о доживотном издржавању у корист трећег у случају одбијања долази у обзир само гашење уговора због нескривљене немогућности испуњења, те да према коме стипулант није овлаштен нити да тражи испуњење чинидбе самом себи нити да без пристанка дужника-промитента одреди неко друго лице као корисника. Издржавање је специфична чинидба зависна у правилу од личних потреба корисника и стога као право непреносива и кенасљедива те према томе не подноси једнострану промјену у личности корисника. Будући да ни са једне стране није дошло до извршења међусобно преузетих обавеза из уговора, јер се предаја имовине не врши прије смрти стипуланта, то не долази ни до повра-

(22) Види Tuhr: о. с. § 83, II.

(23) Види у вези с тим § 328, ст. 2, Немачког грађанског законика.

ћаја онога што је примљено ради успостављања предуговорног стања, осим у случају када је дужник-промитент своје право из уговора уписао у јавној књизи на имовини стипуланта. Тада ће промитент дакако бити дужан брисати своје право у јавним књигама.

Једно важно питање у погледу правних посљедица код уговора о доживотном издржавању у корист трећег искрсава у вези са терминологијом закона. Уговор о остављању имовине у наслеђе за преузету обавезу издржавања, третира се, како смо то већ рекли, као уговор о отуђењу уз накнаду свих непокретних ствари, које припадају примаоцу издржавања, а чија је предаја даваоцу одложена до смрти примаоца издржавања. Како се ова формулација има схватити код уговора о доживотном издржавању у корист трећег? Да ли изрази „давалац издржавања“, „прималац издржавања“, служе само за правно означавање уговарајућих страна код уговора о доживотном издржавању без трећег корисника, дакле код уговора са правним дејством само између контрахената, те досљедно томе да ли термин „прималац издржавања“ означаје само контрахента коме припада право на чинидбу из уговора или код уговора у корист трећег треће лице као корисника. Чини нам се да се на то питање не може потврдно одговорити. У Закону се досљедно употребљава овај термин за ознаку суконтрахента примаоца чинидбе према другом суконтрагенту као даваоцу издржавања, на што нас нарочито упућују одредбе чл. 124 и 127 Закона о наслеђивању (24).

У погледу трајања обавезе издржавања и времена предаје имовине даваоцу издржавања важе ова правила: а) обавеза издржавања зависи од живота примаоца издржавања, а код уговора о доживотном издржавању у корист трећег од трећег лица („Уговор којим се један уговорник обавезује да издржава доживотно другог уговорника или треће лице...“ — чл. 122, ст. 1); б) предаја имовине даваоцу издржавања бива у часу смрти примаоца издржавања. У вези с тим може се код уговора о доживотном издржавању у корист трећег поставити питање предаје имовине даваоцу издржавања у односу на двије могуће ситуације: када треће лице умре прије стипуланта и када надживи стипуланта. Закон нам не даје изричан одговор ни за једну од ових ситуација. Ми, међутим, сматрамо да рјешење за први случај не може бити спорно. Без обзира што се смрћу трећег лица гаси обавеза на издржавање, јер његово право као чисто лично није преносиво (25), предаја имовине не усљеђује прије смрти стипуланта. Промитент дакле нема права тражити предају имовине иако је своју обавезу из уговора већ извршио. Али с друге стране он и послје

(24) По чл. 127, ст. 2, Закона о наслеђивању прималац издржавања обавезан је на накнаду брачном другу и потомцима даваоца издржавања када они нису у стању преузети обавезу издржавања послје смрти издржаваоца. Стипулант-прималац издржавања дужан је дати ову накнаду и код уговора о доживотном издржавању у корист трећег, јер је трећи само корисник из овог уговора.

(25) По швајцарском облигационом праву (чл. 112, т. 2) и правни слѣдник трећег лица може тражити исгуђење чинидбе. Међутим очевидно се тиме мисли на чинидбе односно права која су преносива на другог.

смрти трећег лица своје право може уписати у јавне књиге, ако то раније није учинио. Ово одговара специфичности уговора који због своје садржине (остављање наслеђа) спада међу правне акте чија је реализација једним дијелом по сили закона одложена до смрти суконтрахента, који је имовину оставио, а који до тога часа остаје њен власник и искључиви корисник (овдје су искључени уговори из чл. 122, ст. 6).

Сматрамо да изложено правило важи и за други случај, тј. када трећи надживи стипуланта. То значи да ће смрћу промисара успиједити предаја имовине на промитента (као што се уосталом тим часом отвара и наслеђе иза њега) и треће лице не може спречавати ту предају никаквим приговорима на основу свог права на издржавање које му је промитент и даље дужан давати, као што то нису овлаштени ни насљедници промисара у својству универзалних сукцесора, нити по којем другом основу. Предајом имовине даваоцу издржавања не мијења се правни положај трећег, јер се његово право састоји само у облигационом захтјеву за издржавање, усљед чега ни за живота промисара није имао никаква утјецаја на ову имовину. Трећем лицу не припада, аналогно праву промитента на осигурање предаје имовине које му је законом изрично признато (чл. 123) ни право на осигурање своје тражбине у виду законског заложног права на предатој имовини (26).

Горе смо видјели када се уговор о доживотном издржавању може раскинути, када суд може односе међу уговорницима другачије уредити и када се право имаоца издржавања може преиначити у доживотну новчану ренту. Додаћемо и овдје да су рјешења закона у овом погледу дата само за уговоре, у којима је један од суконтрахената сам прималац издржавања, односно уговоре из чл. 122, ст. 6, дакле за уговоре у којима није дошло до бенефицирања трећег лица. То јасно произлази из односног текста, нарочито из текста чл. 125, ст. 2, који као разлог за раскид уговора узима случај када „према уговору о доживотном издржавању уговорници живе заједно, па се њихови односи толико поремете...“ Може ли се узети да односне одредбе закона који говоре о раскидању и модификацији уговора, важе и за раскидање и модификацију уговора о доживотном издржавању у корист трећег? Одговор на ово питање зависи од појединог случаја престанка уговора односно разлога за његову модификацију.

У првом реду мора се истакнути да треће лице, с обзиром да се његово право састоји само у захтјеву на испуњење чинидбе, није овлаштено ни раскинути ни измијенити основни уговор, а нити му припада право побијања уговора (27). То право припада контрахентима. Али с друге стране, како смо то већ навели, право уговорних

(26) По швицарском облигационом праву прималац издржавања има законско заложно право на некретнинама које су предате даваоцу издржавања за преузету обавезу — чл. 523; Oser: о. с. уз овај чл.

(27) Klant: о. с. исто мјесто; Јакшић: о. с. стр. 156.

страна на раскидање уговора у корист трећег лица, односно на његово опозивање, престаје оним часом кад је трећи стекао право из уговора. То је логично, јер је реч о праву које припада само трећем лицу и које и промисар, као контрахент, може остваривати само за треће лице. Иначе какво би то било право трећег које би му могло бити одузето или промјењено без његова пристанка (28). Зато у правилу без пристанка или иницијативе трећег лица, чим је оно стекло право из уговора, не може бити ни раскидања ни модификације уговора о доживотном издржавању у корист трећег.

С обзиром на ово за раскидање или модификацију уговора о доживотном издржавању у корист трећег важила би ова правила:

1) Раскидање уговора споразумом контрахената (чл. 125, ст. 1) или његова споразумна или једнострана измјена може, пошто је трећи стекао право из уговора, услиједити само његовим пристанком.

2) Уговор о заједници живота и други уговори из чл. 122, ст. 6. Закона који се такођер сматрају уговорима о доживотном издржавању, не би били подобни ни могући као уговори у корист трећег, јер би стварали обавезу за треће лице (заједница живота, заједница имања, итд.), а знамо да уговором у корист трећег не може за треће лице бити заснована никаква обавеза, него само право. Да ови уговори могу имати дејство само између уговарајућих страна произлази довољно јасно из текста закона („... или да ће један уговорник чувати и пазити другог, имање му обрађивати и послеје смрти сачувати...“). Стога овдје и не долази у обзир раскидање због поремећаја односа (чл. 125, ст. 2).

3) Неизвршење обавезе као разлог за раскидање уговора о доживотном издржавању у корист трећег (чл. 125, ст. 3) може бити, јер долази у обзир једино уговор из чл. 122, ст. 1, Закона, редовно само онда, када промитент не врши према трећем своју обавезу издржавања. Будући да код уговора о доживотном издржавању трећи постаје вјеровник тражбине из уговора (29) и да је као такав овлаштен своје право на издржавање остваривати и принудним путем, раскид уговора због неиспуњења обавезе, могућ је једино ако се трећи не противи захтјеву стипуланта за раскидање уговора, односно ако сам да иницијативу у том смислу. Поготову ово важи ако је уговором стипулант хтио учинити поклон трећем лицу.

Али без обзира на разлог закључења уговора у корист трећег и природу правног односа, који постоји између стипуланта и трећег лица, не може се прећи преко тога да стипулант није ништа више заинтересован на испуњењу обавезе од стране промитента, него треће лице. Зато без његове интервенције у једном од наведених об-

(28) Тако Tuhr: о. с. стр. 690, II, али с обзиром да чл. 112, ст. 3, није императиван пропис, сматра да контрахенти могу уговорити да, и послеје приступања трећег лица уговору, могу уговор раскинути или измијенити; види: Klang о. с. стр. 224 и тамо цитирано мишење Wellspacher-a Ehrenzweig-a.

(29) „Die Lage des Dritten ist so als hätte er selbst kontrahiert“ — Klang: о. с. § 882, II i N 9.

лика не може ни доћи до раскида уговора због неизвршења обавезе од стране промитента. Разумије се да ова интервенција, посебно противљење захтјеву за раскид иде на ризик трећег лица, услијед чега у случају неиспуњења обавеза од стране дужника-промитента, трећи неће моћи постављати какве захтјеве према стипуланту из њиховог међусобног односа.

Друкчија је ствар ако раскид тражи промитент због неиспуњења обавезе од стране стипуланта (обавеза у смислу како је горе наведено). Трећи не може такав захтјев спријечити, јер је промитент ионако по правилима грађанског права овлаштен, између осталих приговора, ставити и приговор неиспуњења обавеза из уговора и то како стипуланту тако и трећем лицу (30).

4) Промјењене околности, због којих се однос може међу странама наново уредити или уговор раскинути, односно мјесто издржавања одредити доживотна рента, одлучне су и код уговора о доживотном издржавању у корист трећег само, када се односе на међусобне обавезе контрахирајућих страна из закљученог уговора, а не и на однос који постоји између трећег лица и промитента односно трећег лица и стипуланта. Отишло би далеко, ако би се ближе упуштали у ово питање, али се може рећи да трећи ни на који начин не може на основу свог стеченог права довести у питање право уговорних страна да тражи ново уређење односа, односно раскид уговора због промијењених околности. Нарочито се трећи не може супротставити одређивању доживотне новчане ренте мјесто права на издржавање. Према томе код просуђивања да ли су се прилике накнадно промијениле, цијениће се по томе да ли је промјена настала у односу на обавезу издржавања и имовину коју стипулант као накнаду оставља дужнику. Поставља се само сада питање да ли ће треће лице, уколико само није скривило промјену прилика, моћи у случају раскидања уговора остваривати свој захтјев из одонса који постоји између њега и стипуланта, односно тражити накнаду штете, а у случају новог уређења односа или одређивања доживотне новчане ренте накнаду за евентуалну разлику. Сматрамо да му то овлашћење припада.

Овим је обухваћено неколико важних питања у вези с уговором о доживотном издржавању по Закону о насљеђивању, односно по уговору о доживотном издржавању у корист трећег, остављајући по страни друга питања која заслужују посебну пажњу и обраду. Циљ је да се укаже на неке од најзначајнијих правних проблема који нарочито за праксу могу бити од посебне важности а вјероватно у примјени претстављати и извјесне тешкоће.

Др. Бехудић Салихагић

(30) Јакшић: о. с. стр. 156; види о томе и Klang: о. с. § 882, II; Oser: о. с. § 83, IV.